

Obsah:**Tak přece!**

(úvodník – P. Gorazd, O.Carm.) 1

Hůrka dokonalosti (1. část)

Zpracoval Norbert Žuška, O.Carm. 1

Obrazy z dějin řádu jako pomůcka karmelitánů k jeho obnově

Dr. Edeltraud Klueting. 8

Apoštegma pro povzbuzení k vytrvalosti

P. Gorazd Cetkovský, O.Carm. 19

Tak přece

vyšlo první letošní číslo našeho časopisu a začal tedy další ročník! Jistě jste o něm již pochybovali. Nezakrývám, že se mi nedaří věnovat se časopisu jako dřív. A neumím zatím najít víc spolupracovníků. Kladu si také otázku, zda časopis vydávat dál, když mezitím P. Vojtěch Kodet založil své vlastní internetové stránky a P. Norbert s úžasnou pilí uveřejňuje spoustu textů o karmelitánské spiritualitě na stránkách našeho řádu www.karmel.cz. Ale protože ne každý z Vás internet používá, chci letos v práci na časopise pokračovat. Kéž je Vám tedy k užítku.

Najdete v něm především článek P. Norberta – zrovna k tématu, o které jste mne někteří z Vás žádali. A volnější překlad přednášek, které zazněly vloni při návštěvě dr. Klueting u nás.

A tradičně si dovoluujeme do prvního čísla ročníku vložit složenku pro ty z Vás, kdo nám nemáte možnost svůj dar na podporu časopisu předat osobně. Děkujeme za Vaši pomoc hmotnou i modlitební!

Pán Bůh hojně žehnej Vám i Vaším blízkým!

P. Gorazd, O.Carm.

(1. část)

Hůrka dokonalosti

*Podle Karmelimpulse 2000/I-IV
zpracoval Norbert Žuška, O.Carm.*

Jde o grafickou báseň sv. Jana od Kříže (1542-1591), která představuje duchovní dílo v rozsahu jednoho lístku papíru takové velikosti, aby se vešel do breviáře. Odborníci je nazývají „optickým shrnutím celé Janovy nauky“ a Jan sám si ho velmi cenil. První exempláře nakreslil během svého pobytu v klášteře El Calvario v Andaluzii (1578-79) pro karmelitky

v nedalekém Beas, které duchovně doprovázel. Podle svědectví sester Jan každé z nich věnoval jeden exemplář. Jestli byly tyto exempláře identické, nevíme, jisté ale je, že Jan svůj původní náčrtek několikrát doplnil a přepracoval. Má se za to, že vlastní rukou nakreslil 60-65 obrázků Hůrky dokonalosti, z nichž se bohužel nezachoval ani jediný. Ten, který zde otiskujeme (obr. 1), je notářsky ověřenou kopií originálu, věnovaného sestře Magdaléně v Beas, a pochází z roku 1759. Do češtiny jej překreslil a přeložil Vojtěch Kohut OCD. Když Jan – rovněž v El Calvario – začal psát Výstup na horu Karmel, přál si, aby tato kresba byla otištěna na začátku knihy¹, tak ji pokládal za zdařilou a dobře vystihující křesťanskou duchovní cestu.

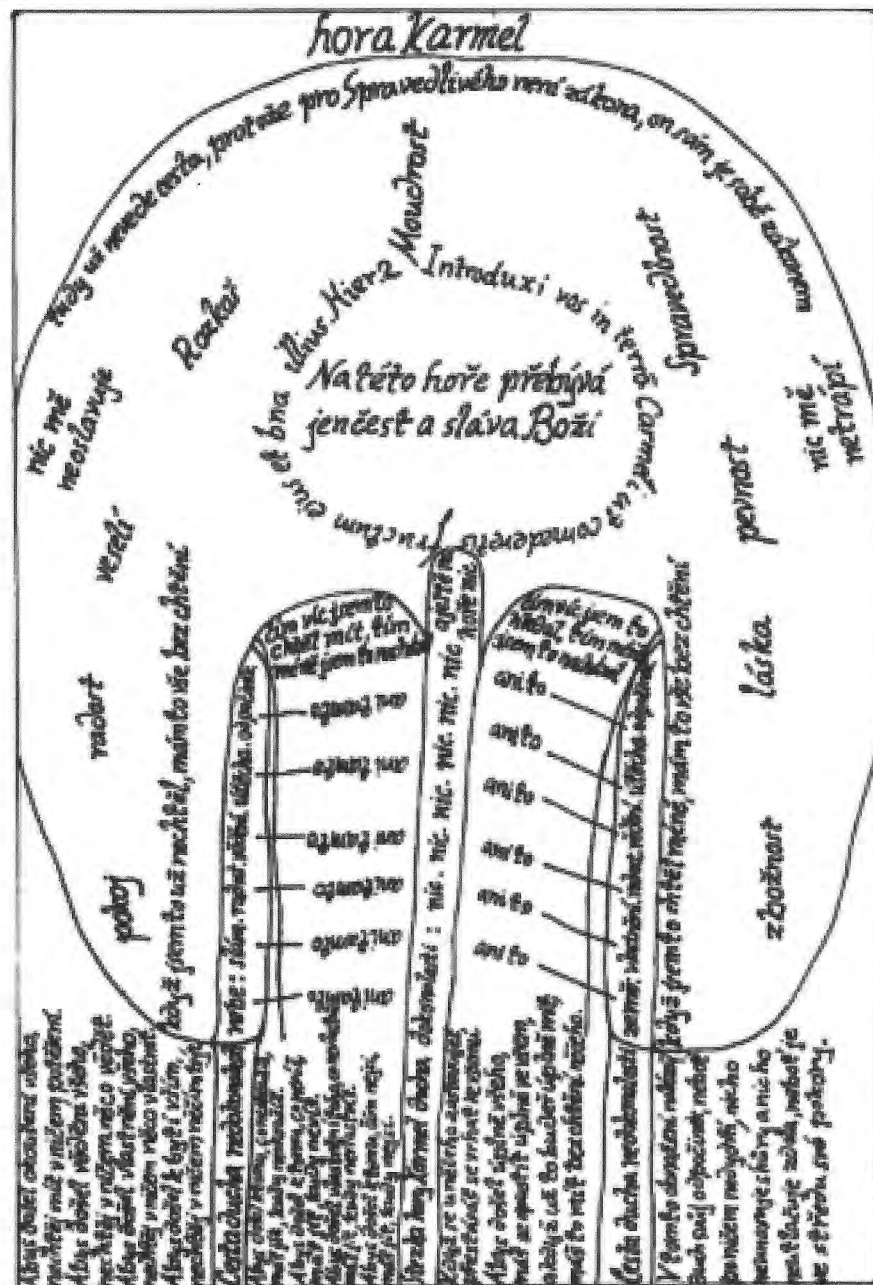
Hora Karmel?

Na první pohled nás náčrtek může překvapit. Nebýt nápisu „hora Karmel“ na horní straně obrázku, člověk by vůbec neměl dojem, že jde o náčrtek hory. Když chce někdo nakreslit horu, zpravidla ji kreslí z čelního pohledu, z perspektivy toho, kdo má horu před sebou. Ta se před ním zvedá až ke svému vrcholu, až k nebi. Tak se také v Janově době kreslily hory, které symbolicky znázorňovaly cestu ke svatosti. Janova skica vypadá jinak. Namísto obvyklé „hory dokonalosti“, která se tyčí nad pozorovatelem a jakoby sděluje: „Napni síly, máš před sebou strmý a nebezpečný výstup!“, Janova hůrka² spíše vypovídá o nádherném zážitku toho, kdo stojí na jejím vrcholu.

Jan vlastně načrtl vrchol hory. A i ten se liší od vrcholů jiných pojetí dokonalosti Janovy doby. To, co vidíme, je jakási velká náhorní plošina, na které je místo pro mnoho poutníků, nejen pro několik jedinců, kteří zvládli strmé stěny výstupu a nadto se na malém špičatém vrcholu dokáží udržet. Na Janově náhorní plošině se člověk může svobodně pohybovat, může se rozběhnout do všech stran! Může zde poskakovat, tančit, prostě žít! Pozorovatele má na první pohled zaujmout právě tato náhorní plošina a probudit touhu jeho srdce. Samozřejmě, i na Janově náčrtku jsou nakresleny cesty, které na vrchol vedou. Jsou důležitou součástí obrazu a patří k jeho podstatě. Ale pozorovatel nemá dojem, že jde o stěží překonatelné výstupy k vrcholu, který se nad ním tyčí takřka v nedohlednu. Pozorovatel na ně hledí spíše z ptáčích perspektivy.

1 Srov. Výstup na horu Karmel I,13,10.

2 Janova skica je známa pod názvem „Hora Karmel“ nebo „Hora dokonalosti“, v Janově době byla nazývána také prostě „Hora“ nebo „Hůrka“. Vojtěch Kohut OCD ji ve svém překladu nazval „Hůrka dokonalosti“, proto uvádíme tento název i my.

Jan od Kříže nikdy neviděl horu Karmel ve Svaté zemi, a její vzhled neznaly ani sestry, pro které byly první exempláře nakresleny. Ovšem s náhorními plošinami Jan zkušenosti měl. Na svých pěších cestách po Kastilii a Andaluzii často zdolával kopcovitou krajinu a mnohokrát byl za namáhavý výstup odměněn nádherným pohledem a prožitkem krásy, šíře, dálky, svobody. I nad klášterem El Calvario se tyčí horský masiv, který je zakončen velkou náhorní plošinou. Není vyloučeno, že Jan ho vídal z okna své cely a že právě on mu byl inspirací pro jeho náčrtek.

Jisté je, že Jan hory znal a hory miloval. V komentáři k Duchovní písni najdeme tato poetická slova: „Hory jsou vysoké, četné, široké, krásné, půvabné, kvetoucí a vonící. Těmito horami je pro mne můj Milovaný.“⁴³ Možná právě tato věta může být klíčem k pochopení „optického shrnutí Janovy nauky“ v náčrtku Hůrky dokonalosti. Horou je pro Jana Bůh sám. Bůh, který – jak nám jej představuje Zjevení – se jako první sklání k člověku a nabízí mu „dar nového života“.

Co je tímto novým životem?

V souladu s tradicí Jan tento nový život nazývá „sjednocení s Bohem“. Hned v úvodu knihy Výstup píše: „Celá nauka, o které hodlám pojednat v tomto ‚Výstupu na horu Karmel‘, je shrnuta v následujících písních. V nich je obsažen způsob, jak vystoupit až na vrchol hory, kterým je vysoký stav dokonalosti, který zde nazýváme sjednocení duše s Bohem.“ Přitom sjednocením s Bohem Jan nemyslí „ustavičnou hostinu“, tedy věčnou hostinu v Božím království, jak ji na vrchol hory umístil El-Grečův žák Diego de Astor, který Janovu skicu „vylepšil“ (obr. 2). Není bez zajímavosti, že Astorova verze nahradila Janův náčrtek na začátku Výstupu na horu Karmel už od jeho prvního vydání v roce 1618 a tím výrazně změnila i perspektivu četby tohoto díla.

Janovo chápání najdeme v předmluvě této knihy. Výslovně zde hovoří o dospění „k božskému světlu dokonalého sjednocení lásky s Bohem, jaké je možné v tomto životě“⁴, a rovněž v podtitulu názvu knihy čteme: „Pojednává o tom, jak se může duše připravit, aby dospěla zakrátko k sjednocení s Bohem.“⁵ Jan sám evidentně narážel na nepochopení svých současníků a čtenářů. Když přepracoval Živý plamen lásky, připojil slova, která v první redakci nebyla: „A nemusíme pokládat za neuvěřitelné, že na duši, vyzkoušené už, očištěné a osvědčené v ohni soužení a námah a rozmanitých pokušení a která byla shledána věrnou v lásce, naplní už v tomto životě to, co Boží Syn slíbil, totiž že „bude-li ho kdo milovat,

3 Duchovní píseň B 14,6.

4 Výstup na horu Karmel, str. 21.

5 Výstup na horu Karmel, str. 23.

HORA DOKONALOSTI SV. JANA OD KŘÍŽE

přijde k němu Nejsvětější Trojice a učiní si u něho příbytek' (Jan 14,23), to znamená, božsky mu osvítlí rozum moudrostí Syna, oblaží jeho vůli Duchem svatým a Otec ho mocně a silně pohrouží v propastné objetí své sladkosti.⁶

Přitom sjednocení lásky s Bohem v Janově pojetí není „zaslouženou odměnou“ za heroické asketické úsilí ze strany člověka, nýbrž primárně svobodným darem Božím. Západní myšlení má tendenci chápat náboženství především jako „cestu (nebo výstup) člověka k Bohu“, Jan od Kříže má potřebu zdůraznit více biblickou, tedy východní perspektivu: křesťanství jako cestu, kterou k nám přišel v Ježíši Kristu Bůh sám: „V tom je láska: ne že my jsme si zamilovali Boha, ale že on si zamiloval nás a poslal svého Syna jako oběť smíření za naše hříchy.“⁷ V Živém plameni říká jinými slovy totéž i Jan od Kříže: „Je třeba vědět, že hledá-li duše Boha, hledá mnohem víc její Milovaný ji.“⁸

Citát, kterým Jan vyznačil sám střed vrcholu, potvrzuje tuto perspektivu, v níž první místo má Boží jednání a ne jednání člověka. Jde o přízpůsobený citát z vulgáty⁹, který Vojtěch Kohut nechává nepřeložený: „Introduxi vos in terram Carmeli ut comederetis fructum eius et bona illius“ a který znamená: „Uvedl jsem vás do země Karmelu, abyste jedli její plody a to, co dobrého dává.“ Bůh uvedl člověka na toto místo! Uprostřed pak stojí: „Na této hoře přebývá jen čest a sláva Boží“ a vlevo od vrcholu na kraji: „nic mě neoslavuje“. Jde tedy o „milost sjednocení“, kterou si ani Jan, ani žádný jiný poutník stojící na vrcholu, nezasluhuje a zasloužit nemůže.

Jan od Kříže nás tedy vede ke způsobu života, o němž mluví Ježíš v evangeliu a jímž zdůvodňuje svůj příchod na svět: „Já jsem přišel, aby (mé ovce) měly život a měly ho v hojnosti.“¹⁰ Tento „život v hojnosti“ je v Janově náčrtku symbolizován náhorní plošinou. Jde o život překypující, jak naznačuje náčrtek, neboť plošina po obou bocích jde přes okraj papíru. Jde o život ve svobodě a šíří Božího Ducha, o níž píše Pavel v listě Galaťanům: „Tu svobodu nám vydobyl Kristus. Stůjte proto pevně a nedejte si na sebe znovu vložit otrocké jho.“¹¹ Proto Jan umisťuje na vrchol hory plody života v Duchu, jak o nich mluví Pavel v témže listě: „láska“, „radost“,

6 Živý plamen lásky 1,15.

7 1 Jan 4,10.

8 Živý plamen lásky 3,28.

9 Srov. Jer 2,7.

10 Jan 10,10.

11 Gal 5,1.

„pokoj“¹², a k nim připojuje další: „veselí“, „rozkoš“, „moudrost“, „spravedlnost“, „pevnost“ a „zbožnost“.

Jan se nebojí začít tím, že svým duchovním synům a dcerám ukáže celou plnost bohatství Ducha, a sice proto, že je vnímá – v souladu s Písmem a naukou církve – jako ty, jímž toto bohatství není cizí, kteří sami toto bohatství již obdrželi a kteří znají jeho Dárce: „Vy jej (Ducha) znáte, neboť s vámi zůstává a ve vás bude.“¹³ A to, k čemu je pak chce přivést, je jakési „procitnutí Boha v duši“, nebo lépe – jak sám zpřesňuje v Živém plameni – „procitnutí duše v Bohu“¹⁴. Jinými slovy: k procitnutí člověka k nejhlubší pravdě, že v jeho nitru přebývá Bůh a s ním „plnost života“, jakož i nejvyšší míra „spravedlnosti a svobody“, jak svědčí (odvážný) doširoka roztažený výrok na horním okraji náhorní plošiny: „Tady už nevede cesta, protože pro spravedlivého není zákona, on sám je sobě zákonem“¹⁵.

Jan od Kříže je přesvědčen, že Bůh chce člověka přivést až na tento vrchol, na tuto náhorní plošinu. Každý jiný způsob života je otroctvím a životem pod úrovní naší důstojnosti, pod úrovní možností, které do nás Bůh vložil. Tímto vrcholem je On sám, který se v Ježíši Kristu stal zároveň naší „cestou“.¹⁶ Život „na vrcholu“ a „život na cestě“ spadají tedy vjedno. Už v předmluvě k Výstupu hovoří Jan výslovně o „cestě sjednocení s Bohem“¹⁷ a potom znovu a znovu o „cestě sjednocení“ nebo o „cestě sjednocení v lásce“. Náhorní plošina tedy není „jen cílem“ určité cesty, je „cílem i cestou“ současně. Z tohoto pohledu lze chápat cesty na náčrtku jako určitá varování. Vypovídají o tom, čeho se má člověk chránit, aby nekráčel „slepými uličkami“, aby nežil v otroctví, když byl skrze Ježíše Krista obdarován důstojností Božího dítěte.

V druhé části budeme hovořit o tom, co znamená „naše kráčení“, co konkrétně představují obě falešné cesty a stezka dokonalosti uprostřed, a rovněž o askezi, která je nezbytnou součástí naší cesty (ke) sjednocení s Bohem.

12 Srov. Gal 5,22.

13 Jan 14,7.

14 Srov. Živý plamen lásky 43-46.

15 „Zákon není určen pro spravedlivého, nýbrž pro lidi zlé a neposlušné, bezbožné a hříšníky, pro lidi bohaprázdné a světské...“ (1 Tim 1,9).

16 Srov. Jan 14,6.

17 „Výstup na horu Karmel, předmluva 3

Obrazy z dějin řádu jako pomůcka karmelitánů k jeho obnově

Dr. Edeltraud Klueting

Historie řádu před jeho definitivním papežským schválením: zrod napětí¹

Nejstarším dokladem, dosvědčujícím existenci skupiny poustevníků latinského obřadu na hoře Karmel, je „pravidlo po život“, které jim mezi léty 1206 a 1214 napsal latinský jeruzalémský patriarcha Albert z Vercelli. Zmiňuje se v něm, že to učinil na jejich žádost. Jeho text je velmi stručný, popisuje prostý a přísný poustevnický život v následování Ježíše Krista a obsahuje také základní ustanovení o bydlení bratří.

Každý z bratří má žít ve vlastní, oddělené cele, kterou mu určí převor. V cele nebo poblíž ní má prodlévat v meditaci a modlitbě. Převorova cela má být blízko vchodu do celého okrsku cel, aby se první setkával se všemi, kdo na toto místo přicházejí. Oratoř, která byla zasvěcena Panně Marii, má být postavena uprostřed cel, pokud to místní okolnosti dovolí. V těchto stručných „architektonických“ pokynech se jako vzor zrcadlí klasický, archaický typ palestinského mnišského osídlení, tzv. *laura*. Jakub z Vitry ve svém spise *Historia Orientalis* dosvědčuje, že poustevníci žili na hoře Karmelu „v celách, podobných skromným včelím úlům, a připravovali jako včely Páně med duchovní sladkosti.“

Plného papežského schválení „pravidla pro život“ dosáhli karmelitáni až tehdy, když už se část těchto poustevníků přesunula do Evropy a usadila se tu. A teprve díky tomuto schválení se ze skupiny latinských poustevníků stal řád, který přijal struktury, patřící k řeholnímu životu, a vyprofiloval se nově jako řád tzv. žebravý (mendikantský).

Čtvrtý lateránský koncil v roce 1215 zakázal sepisování nových řeholních pravidel a tím vůči řeholi karmelitánů (tj. onomu „pravidlu pro život“) podnítil nedůvěru, i když přímo o ní nejednal. Druhý lyonský koncil v roce 1274 ji schválil pouze na přechodnou dobu. Teprve v roce 1298 byla – dosud nejistá – existence karmelitánského řádu upevněna papežským schválením. Napětí mezi tradicí poustevnického počátku společenství a pozdějším vývojem v řád

žebravý, žijící v mnoha městech Evropy, nebo jinými slovy: napětí mezi protipóly, jimiž jsou jednotlivec a společenství, určuje dodnes spiritualitu a identitu karmelitánského řádu.

Úprava textu řehole v roce 1247- napětí se stupňuje

Změna „pravidla pro život“, uskutečněná Inocencem IV. v roce 1247, obsahuje rozhodující novoty. Bere ohled na změněné životní podmínky v Evropě oproti Sváté zemi. Pokyny původní řehole, určující rozvržení prostor, které patří ke společnému životu karmelitánů, byly sice převzaty doslova, nicméně je zjevné, že představy o podobě a funkci cel bratří se změnily. Do komplexu jednotlivých cel, které se nacházely kolem oratoře, je nyní včleněna ještě společná jídelna (refektář). To je rozhodující krok k posílení společného života bratří. Něco takového poustevníci nepraktikovali. Zatímco doposud si každý bratr připravoval a jedl svůj pokrm sám, nyní je to odstraněno ustanovením: „*Avšak to, co se vám předloží, požívejte spolu ve společném refektáři a poslouchajte přitom nějaké čtení z Písma svatého, kde to lze snadno zachovat*“ (Řehole, kap. 7).

Záhy se mezi bratřími ozvaly hlasy proti. Vyvstaly první reformní proudy v řádu, usilující o zachování původního poustevnického ideálu. Spis *Ohnivý šíp* (Ignea sagitta), který řádová tradice připisuje (s předpokladem, že byl sepsán kolem roku 1271) generálnímu převorovi Mikuláši, nazývanému Gallus (Francouz), upomíná bratry na jejich poustevnický původ a zdůrazňuje, že hodnota cely spočívá v tom, že bratru umožňuje ústraní a ticho. „*Vy však, kteří bydlíte ve městech, kteří jste vyměnili jednotlivé cely za společný dům, jakou duchovní činnost vykonáváte, co je vaše svaté zaměstnání?*“ Jasně je tu vyzdvíženo: cela není prostorem, který má být vyhledáván jen ke spánku, zatímco po celý den bratři marnili svůj čas na ulicích a náměstích města. Cela přece nebyla zřízena pro nic jiného než pro nepřetržitou modlitbu.

K úplné proměně v žebravý řád je zvláště důležité, že nová úprava řehole umožnila, aby bratři při usazování se na dalších místech volili místa zcela libovolně. Nadále již nejsou vázáni usazovat se pouze „*na samotách*“ (jak to bylo v řeholi doposud), ale mohou mít svá sídla „*tam, kde vám budou darována*“. To představuje rozhodující krok k tomu, aby mohli nabývat vlastnictví stavebních míst ve městech, a tím aby se opravdu stali žebravým řádem. Protože karmelitáni na těchto místech nebyli samozásobiteli (co do zajišťování si potravin) a tedy jejich sídla nepotřebovala hospodářské budovy, stačila jim pro jejich kláštery jen poměrně malá plocha. V městském prostředí mohli přijmout skutečně jakoukoli lokalitu, která jim byla poskytnuta, a obratně ji využít.

¹ Nadpisy odstavců nejsou původní, připojili jsme je k textu až při překladu do češtiny.

Vyhlášení ústupu z ruchu měst

Velký reformátor řádu v 15. století, generální převor bl. Jan Soreth², popsal karmelitánské povolání jako ústup z měst a hledání samoty. S tím ovšem vystávají zásadní otázky: jak karmelitáni tento zlom vůči svému dosavadnímu způsobu života a vůči své dosavadní historii zpracovávali? Jak se jim podařilo nalézt novou identitu? K zodpovězení těchto otázek bych chtěla využít nikoli písemných pramenů, ale dochovaných památek výtvarného umění – nástěnných maleb a fresek. S jejich pomocí lze tento vývoj sledovat velmi hezky.

Nástěnné malby v prostorách klášterů

Reformní konstituce řádu od bl. Jana Soretha z roku 1466, ale i konstituce tourainské reformy z roku 1656 kladly velký důraz na prostotu co do vybavení klášterních budov. V praxi se ovšem v některých věcech na tato ustanovení nedbalo. Naopak je v karmelitánském řádu tehdy příznačné stále nákladnější provedení křížové chodby, kapitulního sálu a refektáře jednotlivých klášterů. Tyto prostory byly ve vrcholném a v pozdním středověku a rovněž v raném novověku ve velké míře využívány i pro veřejné účely.

Zde zasedala – vezmeme-li jako příklad refektář karmelitánského kláštera ve Frankfurtu nad Mohanem – městská rada, ale také soud říšské komory a správní orgány říšských okrsků. V klášteře byli navíc ubytováni papežští legáti a jiní vznešení hosté, kteří na svých cestách projížděli městem a na delší čas se v něm chtěli zdržet. V Kolíně nad Rýnem se volba rektora university, konaná každého čtvrt roku, odehrávala střídavě ve čtyřech konventech žebravých řádů a také profesori z řad mendikantů přednášeli svým studentům ve vlastních klášteřích. Přístup veřejnosti do těchto prostor kláštera poskytoval možnost seznámit ji s dějinami řádu. Nebo jinými slovy: názorně tu byla vyjádřena identita řádu.

V době bl. Jana Soretha, v 15. a pak v 16. století, začali tedy karmelitáni historii svého řádu nejen psát, ale také vyobrazovat. Výtvarná znázornění k dějinám řádu – nástěnné malby, olejomalby a skleněné vitráže oken – v karmelitánských klášteřích pocházejí – když mám na mysli dolnoněmeckou provincii – z doby pozdního 15. a počátku 16. století.

Zkoumala jsem pouze kláštery této provincie, protože omezený čas mi nedovolil více. Kolem roku 1500 k ní patřilo 34 mužských a 5 ženských klášterů.

2 V Čechách Jan Soreth asi nikdy nebyl. Nemáme ani zprávy o připojení karmelitánských klášterů v Čechách k jeho reformě. Ty tehdy patřily k české provincii (někdy je nazývána i saskou; zahrnovala i Sasko a Polsko), od roku 1462 pak k polské provincii. Ale dochovaných svědectví je málo, možná se ještě najdou další.

Budovy středověkých klášterů nebo jejich zbytky zůstaly v Hirschhornu, Frankfurtu a Mohuči. Na těchto místech se dochovaly i nástěnné malby. Z kolínského karmelitánského kláštera „am Weidmarkt“ nezbyl ani jediný kámen, ale v kronice provincie existuje přesný popis nástěnných maleb, které se v něm nacházely. Tyto čtyři příklady nám poskytují vhled do toho, jak tehdy karmelitáni znázorňovali dějiny svého řádu. A tento vhled je mimořádně strhující.

Zatímco například dominikáni ve Frankfurtu nad Mohanem se tehdy spokojili s jednoduchým vyobrazením dějin svého řádu v podobě stromu³, který představuje analogii ke koření Jesse (srov. Iz 11,1), vytvořili karmelitáni na nástěnných malbách velkého formátu působivou iluzi o původu svého řádu z hory Karmel a o tom, že jsou pokračovateli starozákonních proroků Eliáše a Elizea a „prorockých žáků“ (o nichž se píše v 1 Král 17 – 2 Král 13).

Časová souslednost vytvoření těchto „dějin řádu v obrazech“ s významnými událostmi ve vývoji řádu ve druhé polovině 15. století ukazuje ještě zřetelněji ideové souvislosti, jež se tu uplatnily. Reforma Jana Soretha, který se stal generálním převorem roku 1451 a v témže roce začal svou reformní činnost, byla po jeho smrti v roce 1471 za působení generace jeho nástupců ohrožena a zdálo se, že ztroskotá. Proto jeho životopisec, Jan Oudewater, pořečteným jménem Jan Palaeonydorus (kterého Soreth osobně oblékl do karmelitánského hábitu v roce 1455, když reformoval klášter v Mecheln) prostřednictvím svých děl, popisujících historii řádu, udržoval v povědomí bratří impulsy reformy Jana Soretha a inspiraci poustevnickým ideálem, ztotožněným s prorokem Eliášem. Jeho nejvýznamnější dílo, spis „*Liber trimerestus de principio et processu Ordinis Carmelitici*“ vyšlo tiskem roku 1497 v Mohuči.

V tom, že se odvolávali na Eliáše jako na zakladatele svého společenství, našli karmelitáni významného podporovatele v neposlední řadě v papeži Sixtu IV. Ten v bule *Dum attenta* z roku 1476 (která je nazývána „mare magnum carmelitarum“, tedy „velkým mořem“ přízně, prokázané karmelitánům), prohlásil, že karmelitáni jsou oprávněnými dědici a následovníky proroků Eliáše a Elizea a ostatních otců, kteří žili u pramene Eliášova.

Má teze o účelu znázorňování historie řádu:

Ikonografické programy zmíněných nástěnných maleb plní několikérý účel. Za prvé jsou – pro řeholní společenství samotné – upomenutím na reformu, šířenou Janem Sorethem, a její podporou. Uvnitř řádu tyto ikonografické programy zrcadlí ono obrodné úsilí, a to obrácením pohledu zpět k pravzoru bohumilého poustevnického života proroků na hoře Karmel. Tak pokračují

3 Hans Holbein starší, oltář dominikánského kostela ve Frankfurtu z r. 1501.

v prosazování obnovy života řádu. Přičemž reformu nelze považovat za nějaký jednorázový úkon, nýbrž to, že se o ní píše (a čte) opakovaně a že bratři v klášteře mají často na očích vyobrazení onoho původního zdroje, kterým se reforma inspirovala, připomíná její stálou aktuálnost.

Za druhé jsou tato vyobrazení určena také zrakům lidí zvenčí a rozvíjejí koncept „estetiky“, vlastní karmelitánskému řádu, jejímž prostřednictvím řád sám sebe představuje ostatním.

Co měly malby sdělovat karmelitánům samotným

K první části mé teze, tedy k tomu, že vyobrazené náměty souvisejí s reformou, prosazovanou Janem Sorethem, nacházíme několik dokladů v malbách v klášteře v Hirschhornu na Neckaru.

Hirschhorn

Nástěnné malby v kapitulní síni kláštera Panny Marie v Hirschhornu vznikly kolem roku 1509 a pocházejí z okruhu umělce, který se jmenoval Jerg Ratgeb. Malby pokrývají stěnu, ve které se nacházejí okna, a protilehlou delší stěnu místnosti.

Stěna s okny je vyzdobena stojícími postavami světců v životní velikosti. Postavy jsou vyobrazeny jak na ploše samotné stěny, tak po stranách každého okna v jeho ostění. Střed celé skupiny postav je zdůrazněn vyobrazením Panny Marie, která svatému Šimonu Stockovi předává škapulíř.

Viz tabulka.

Ludvík IX.		Petr Tomáš	Ondřej Corsini	Angelus z Jeruzaléma		Albert z Trapani
(1214-70) Francouzský král Karmelitáni mu přičítali přechod řádu do Evropy a založení kláštera v Paříži	O K N O	Karmelitán, arcibiskup a papežský diplomat, zemřel 1366	Karmelitán, biskup ve Fiesole, zemřel 1374	Karmelitán, zemřel násilnou smrtí na Sicílii asi r. 1220	O K N O	Karmelitán, zemřel 1307

Na protilehlé stěně je v deseti polích vyobrazeno biblické vyprávění o Eliášovi podle 1 Král 17-19, počínaje Eliášovým proroctvím před králem Achabem (1 Král 17,1) a zázračným zásobením Eliáše potravou prostřednictvím havranů (17,2-4). Obrazy se dochovaly porušené, poslední čtyři se nezachovaly vůbec. Poslední dochovaný výjev zachycuje pomazání Elizea za proroka. Jednotlivé výjevy jsou opatřeny komentářem.

Vyprávění o Eliášovi tu má několikery význam:

Ukazuje, že tradice života na hoře Karmel sahá až k prorokům ze Starého zákona. Záměrně spojuje současnost toho, kdo se na malby dívá, s tradicí poustevnického života na hoře Karmel, kde řád vznikl a která je posvěcena událostmi ze života proroků.

Výjevy předkládají karmelitánům v proroku Eliášovi příklad veliké síly víry. Zdůrazněno je také Boží vyvolení Eliáše a Eliáš je ctěn jako zakladatel řádu. A dějinným pojátkem mezi Eliášem a současnou historií řádu jsou svatci, vyobrazení na stěně s okny. Na jejich příkladech je jasně patrné, jak tradice proroků a poustevníků dále v řádu pokračuje. Jsou mostem, který překlenuje vzdálenost mezi „prvním založením“ řádu prostřednictvím proroka Eliáše a novým začátkem za Západě díky francouzskému králi, svatému Ludvíkovi IX. Tím je jasně dána ústřední myšlenka: připomínka počátku řádu a nutnosti začínat stále znovu (stále život řádu obnovovat).

Panna Maria	Prorok Eliáš		Prorok Elizeus	Prorok Jonáš	Papež Dionýsius		Cyril Konstanti- nopolský
předává sv. Šimonu Stockovi škapulíř	Obléknutý v plášti, oprá se o meč (symbol pronikavého slova)	O K N O		Byl považován za onoho syna vdovy ze Sarepty a za učedníka Eliášova	Pocházel z Recka, papežem byl 260-268	O K N O	(1138-1234) Údajný třetí generální převor na hoře Karmel

Ovšem ústřední „duchovní kotvou“ výzdoby kapitulní síně je vyobrazení Panny Marie. Předání škapulíře svatému Šimonu Stockovi je zvláštní projev Mariiny přízně a ukazuje zvláštní vyvolení karmelitánského řádu. Předání

Zjevně tu nejsou upřednostněny plochy na stěně oproti plochám v ostění, všechny mají stejnou důležitost. Hierarchie záleží pouze v pořadí směrem od středu k okrajům. Obrazy situované přímo na ploše stěny označeny šedým pozadím.

škapulíře znamená jistotu spásy. V kapitulní síni se odehrávaly také tzv. kapituly vín, tedy bratři zde vyznávali viny, kterých se dopustili, bylo jim uloženo, jaké pokání budou konat, a oni je přijali. Zde před tváří Panny Marie byl provinilý bratr opět přijat do společenství, jež stojí pod její zvláštní ochranou.

Také volba a pořadí při vyobrazení řádových světců tu nejsou nahodilé. Odpovídají tehdejší karmelitánské liturgii a také legendáriím, která se tehdy v klášterích předčítala. Pro porovnání jsem měla k dispozici legendárium z kláštera karmelitek v Namur, který založil bl. Jan Soreth. Pochází z posledního desetiletí 15. století. V něm jsou legendami zastoupeni tito světci: Eliáš, Elizeus, Jonáš, Albert z Trapani, Ondřej Corsini, Angelus ze Sicílie a Petr Tomáš. Oproti vyobrazením z kapitulní síně v Hirschhornu tu tedy chybějí Dionýsius, Cyril a francouzský král Ludvík.

Přesáhli bychom rozsah tohoto pojednání, kdybych se zabývala i srovnáním s liturgickými prameny. Důkladně je prozkoumal Pachalis Kallenberg.⁴ Chtěla bych poukázat jen na to, že vlastní světci řádu byli v karmelitánském breviáři se samozřejmostí slaveni jako „festum duplex“ (lidově řečeno: na jejich slavení byl položen důraz). Také na svědectví z oblasti literatury mohu v tomto článku poukázat jen krátce. Nejvýznamnější literát karmelitánského řádu, bl. Baptista Mantuanus, současník Jana Soretha a zároveň sám také velký obnovitel řádu, opěvoval ve svých chvalořečech přednosti přísnější observance a návrat k počátečnímu poustevnickému ideálu Karmelu. O Janu Palaeonymovi už jsem se zmínila. Jeho „kronika“ představuje tím, co se v ní vypráví, základ ikonografického programu nástěnných maleb, kterých si tu všímáme. Tímto způsobem byly tehdy dějiny řádu a postavy řádových světců přítomny na všech rovinách života observantního (tj. reformovaného) kláštera: připomínaly se při modlitbě, při četbě z legendárií a byly znázorněny ve frekventovaných prostorách kláštera.

Co měly malby sdělovat lidem zvenčí

K druhé části mé teze, tedy k tomu, že prostřednictvím maleb řád představoval sebe sama a působil na své hosty, poznamenejme: je příznačné, že výzdoba křížové chodby, kapitulní síně a refektáře se postupně věnovalo stále více péče. Jak jsem již zmínila, byly tyto prostory přístupné i lidem zvenčí, nečlenům kláštera, a sloužily – můžeme říci – veřejnosti jako společenské prostory.

4 PASCHALIS KALLENBERG, *Fontes liturgiae Carmelitanae: Investigatio in decreta, codices et proprium sanctorum*. Romae: Institutum Carmelitanum 1962 (Textus et studia historica carmelitana, 5).

Kolín nad Rýnem

Kolínský karmelitánský klášter (byl založen v roce 1255 jako první v Německu) se mohl pyšnit reprezentativním vyobrazením dějin řádu, které tvořilo 20 maleb, přičemž ke každé bylo připsáno dvojverší (distichon) coby vysvětlující komentář. Cyklus byl vytvořen asi kolem roku 1500 a do dnešní doby se nedochoval. Nicméně jej známe z popisu v provinční kronice. Byl ke shlédnutí v tzv. camera hospitum (místnosti pro hosty). Tedy lidé zvenčí se k němu nejen mohli dostat prostě u příležitosti svého pobytu v klášteře, ale byl pravděpodobně přímo prvoplánově vytvořen pro to, aby těmto lidem vylíčil historii řádu. Ačkoliv se nedochoval, kronikáři ze 17. století jej dobře znali a zachovali nám v úplnosti obsah nápisů k výjevům. Cyklus nechal vytvořit provinciál Dietrich von Gouda (zemřel 1539) se zadáním představit dějiny řádu od doby proroka Eliáše až po založení kolínského kláštera.

Texty distichů se dochovaly v úplnosti a vyplývá z nich, že malby měly zpřístupňovat původ karmelitánů a dokazovat legitimitu a kontinuitu řádu. Výtvorná znázornění a připojené texty se vzájemně vysvětlují, takže tu vznikly ilustrované dějiny řádu. O založení kolínského kláštera je řeč v 15. a 16. distichu, 17. distichon mluví o záchraně karmelitánů Ludvíkem IX. Následující distich vypráví o tom, jak karmelitáni namísto pruhovaného pláště začali užívat plášť bílý. Celý cyklus je zakončen prosbou k Matce Boží, patronce řádu, o pozhánání.

Frankfurt nad Mohanem

Zcela odlišně představil dějiny řádu malíř Jerg Ratgeb v roce 1517 ve frankfurtském klášteře. Tento klášter se roku 1469 připojil k reformě Jana Soretha a již roku 1492 si nechal znázornit dějiny řádu a legendické vyprávění o sv. Anně na retáblu jednoho oltáře. O tomto díle, stejně jako o malbách v křížové chodbě tamního kláštera tu pro stručnost podrobněji mluvit nebudu. V křížové chodbě jsou znázorněny dějiny spásy od stvoření světa až k životu a utrpení Pána Ježíše a po poslední soud.

Zaměřím se na rozměrnou malbu v refektáři (jídelně) kláštera. Jedná se o monumentální dílo rozměrů 28,5 m šířky a 4 m výšky. Dokončeno bylo roku 1517. Pokrývá celou jižní stěnu refektáře a ukazuje obří krajinu s poustevníky. Do ní jsou umístěny čtyři výjevy z dějin řádu, a to bez nároku na chronologické pořadí. Vše se odehrává v jediné současnosti, vše je pro toho, kdo se na obrazy dívá, „dnes“:

Život proroka Eliáše.

Život proroka Elizea.

Pronásledování karmelitánů ve Svaté zemi.

Útěk karmelitánů do Evropy s pomocí francouzského krále, sv. Ludvíka IX.

Život obou proroků je vyobrazen podle vyprávění v knihách Královských. Pronásledování a mučednictví karmelitánů ve Svaté zemi je vylíčeno dramatickým vyobrazením a nápisem na koberci, namalovaném nad výjevem. Podle textu se vše týká období od roku 537 po Kristu do roku 1290. Malíř spojuje v jeden výjev události časově i místně navzájem velmi odlehle. Vše je tu znázorněno jako jedno velké martyrium. Místem, kde se vše vyprávěné odehrává, je hora Karmel, obklopená mořem. Jerg Ratgeb líčí přepadení poustevníků, kteří žili na svatých místech, označených „fons Heliae“ (pramen Eliášův) a „spelunca Heliae“ (jeskyně Eliášova). Různé způsoby mučednické smrti jsou tu podány realisticky a detailně. Kláštery jsou zapáleny, bohoslužebné předměty ničeny, mniši se vrhají z oken hořících budov. Někteří jsou tlučeni kyji, stínáni, napichováni, topeni, střílení šípy, vláčení za koňmi, pálení spolu se svými svatými knihami atd. Tři z nich jsou na popravišti za klášterem křížováni, čímž je zřetelně napovězeno, že jde o narážku na tři kříže na Kalvarii a že důvodem mučednictví všech je následování Krista.

Osoby jsou bezejmenné, nenacházíme u nich žádné nápisy, které by nám umožnily je identifikovat. Tato anonymizovaná forma vyobrazení nás má přivést k tomu, aby celý řád byl v našich očích mučedníkem. Pouze jedna jediná osoba je tu označena jménem, totiž sv. Gerard, který je střemhlav svržen z vysoké hory do propasti. Jan Palaeonydorus o něm píše v 10. kapitole druhého dílu své kroniky řádu. Jeho jméno nesl jeden klášter dolnoněmecké provincie: Geraardsbergen. Nápis na koberci s nepatrnou obměnou přejímá Palaeonydorův text a končí slovy: „Zničili kláštery do základů a naplnilo se, co prorokoval Izaiáš 16: „Radost a jásot budou od Karmelu odňaty,“⁵ a Jeremiáš 48: „Zmizela z Karmelu radost a jásot.“⁶

Vrchol a závěr monumentální malby představuje vyobrazení záchranu karmelitánů prostřednictvím francouzského krále, svatého Ludvíka. V těsné návaznosti na text Palaeonydorův (3. kniha, 4. kapitola, str. 164) uvádí nápis nad výjevem, že přibližně roku 1248 přistál při křížové výpravě francouzský král se svými loděmi při úpatí hory Karmel, když jej Panna Maria zachránila z nebezpečí na moři. Vzal proto několik karmelitánů s sebou do Francie a usadil je v Paříži. Palaeonydorus píše, že jich bylo osm.

Malíř Ratgeb se od tohoto popisu událostí odklání a na své malbě představuje jakýsi exodus celého řádu, který se naloduje v uspořádaném procesí s k tomu patřícími korouhvemi, liturgickými knihami a dary. Nápis se drží textu Palaeonydorova a zní: „Přibližně v roce 1248 svatý Ludvík, vznešený král francouzský, s různými vévody jiných zemí, poté co v Zaslíbené zemi vykonal mnoho válečných činů proti Saracénům, navštívil pokorně svatý hrob a jiná svatá místa. Poté, co byl na laskavou přímluvu Rodičky Boží při nebezpečné

5 V dnešním ekumenickém překladu Iz 16,10: „Přestaly v sadu radost a jásot.“

6 Dnešní ekumenický překlad Jer 48,33: „Přestaly radost a jásot v sadu.“

plavbě na moři při úpatí hory Karmel zachráněn, vystoupil zde sám na tuto horu. Pohnut rozumnými domluvy bratří svaté Marie, kteří tam skromně žili, a dobrou pověstí a zbožností výtečných bratří řádu svaté Panny Marie, vzal některé z bratří s dovolením převora do Francie a vystavěl jim ve svém městě Paříži klášter. Tito k sobě přijali další a založili postupně v rozličných krajích Francie a Německa kláštery našeho řádu.“

Mohuč

V mohučském klášteře se do naší doby zachoval pouze jediný výjev: uchvácení Eliáše na voze s dvěma ohnivými koňmi (dle 2 Král 2,11-14). Pravděpodobně i v tomto klášteře byl vyobrazen celý cyklus obrazů s Eliášovým příběhem, ale dochovala se tato jediná malba.

Malby jsou součástí celkového úsilí obnovu řádu k věrnosti jeho počátku

Na závěr bych ještě ráda poukázala na komplexnost vztahu mezi prostorami reálnými a prostorem v mysli. Je příliš zužující, pokud vyobrazování dějin považujeme ze strany karmelitánů jen za vnější výraz jejich potřeby reprezentace, sebepotvrzení či budování si vlastní identity. To je výklad, který ulpívá pouze na rovině reálné architektury a umění.

Výtvarné programy, obsahující galerie řádových světců a klíčové scény dějin řádu, však tím, že vše podávají jako přítomné, mají veliký význam coby výrazný symbol. Tím, že pomíjejí odlišnost dob, kdy se události udály, a přesazují minulost do současnosti, vytvářejí most mezi rozporem a souladem co do času (diachronií a synchronií). Průběh dějin je tak představován jako naplňování se Božího plánu s lidmi. Typologie přechází v eschatologii a průhledem skrze události minulé se pohlíží do budoucna. Scény, vyobrazené na stěnách, předkládaly mysl k rozjímání vzorů silné, bezpodmínečné víry a cenného Božího vyvolení: mučedníky na hoře Karmelu, kteří pro svou víru zemřeli, svaté a blahoslavené Eliáše, Elizea, Jonáše, Alberta, Ondřeje Corsiniho, Petra Tomáše a jiné, s nimiž se tehdejší bratři karmelitáni setkávali denně také při četbě řádových legendárií a při slavení liturgie, vlastní jejich řádu. Toto společné působení mluveného, zpívaného a psaného slova a obrazů, zpřítomňujících dané události a postavy, můžeme považovat za celkový koncept, pomocí něž reformátoři řádu cestou připomínání pravzoru poustevnického, bohumilého života na hoře Karmel upevňovali vnitřní kompaktnost řádu. Vzpomínka na Boží spasitelné skutky minulosti měla současníkům ukazovat cestu do budoucnosti.

Karmelitánská identita vrcholí vyobrazováním hory Karmel. V těch prostorách kláštera, které nebyly opatřeny nástěnnými malbami, nacházíme proto zpravidla alespoň vyobrazení řádového znaku, který horu Karmel připomíná

symbolicky. Heraldický popis vidí v tomto znaku pouze vyklenutý hrot, ale karmelitáni v něm spatřují symbol, který představuje horu Karmel, vlastní ideový střed karmelitánského řádu, na nějž se vždy upomínalo a jemuž je třeba zůstat věrni. Vyobrazování řádového znaku v sobě uchovávalo a uchovává i dnes připomínku, že řád vznikl z poustevníků ve Svaté zemi, a tak mendikanty ve velkých městech světa ustavičně upomíná na počátek, z nějž vycházejí.

Hodně jsem přemýšlel o tom, zda toto zajímavé téma má nějakou obdobu v našem běžném životě. I my se obklopujeme obrazy či obrázky: rozmísťujeme je na stěnách svých bytů, na pracovním stole, instalujeme na monitoru počítače. Fotku, která se dřív nosila v peněžence, nahradila dnes tapeta na displeji mobilního telefonu.

Co do námětu stále bohužel má dost prostoru kýč: idylických krajín, kaňonů, psů s brýlemi na očích atd. Někteří si takto „zvěčňují“ motorky, železnice, majáky, květiny, děti. Jen část nás využívá toho, aby si těmito prostředky vytrvale připomínala své nejbližší: své děti, rodinu, místa, kde prožili krásné chvíle o dovolené atd.

Ale kdo si takto stavíme před oči nějaké své vzory? (Jistě se mnou budete souhlasit, že fotky sportovců a herců, které mají rádi mladí lidé, nejsou tou kate-

gorií, kterou bych tu měl na mysli.) Asi se tu promítá dnešní celkově komplikovaný vztah k vzorům a autoritám.

Obměňme tedy otázku. Kdo těchto prostředků využíváme k cílenému směřování svých myšlenek (na jejichž rozptýlenost jinak tolik naříkáme)? Když se nás takto ptám, nic neprosazují. Snažím se jen podnítit nás k zamyšlení – v co možná nejširším úhlu pohledu – a přivést nás základní otázce: stálo by to za to těchto věcí líp využívat nebo ne?

My u těch obrázků, které máme kolem sebe, na to, o čem mají promlouvat, možná většinou nepomýšlíme. Prostě je chceme mít na očích. Smysl toho jsme si možná neformulovali. Dobrá, pokusme se vyjádřit si ho teď!

Necháme-li se navést myšlenkami dr. Klueting: co tím, že se vhodně obklopíme obrazy, které k nám pak průběžně promlouvají o tom, kde jsou naše kořeny, říkáme sami sobě? Naznačím své postřehy: jde tu o vysvobození ze zajetí přítomností. O rozpomenutí se na Boží skutky a dary. Připomenutí si minulosti se hned může stát návodem, jak ještě jinak by šlo uchopit přítomnost.

A co těmi obrazy chceme říci druhým? (Monitor je zpravidla mé soukromí, ale obrazy v obýváku volím s ohledem na hosty. Ty mají i reprezentativní účel.) Chceme se podělit o svůj vkus a o to, co nás těší. Z čeho žijeme. A tu bychom mohli přejít k uvažování o kříži v našich domovech a při našich cestách aj. Téma by se otevřelo do další štre...

P. Gorazd, O.Carm.

Apoftegma pro povzbuzení k vytrvalosti

P. Gorazd Cetkovský, O.Carm.

Opakovaně jsem slyšel vyprávět jedno apoftegma a pokaždé mne silně zasahovalo. Abych vám o něm teď mohl psát, vyhledal jsem ho v přesném znění:

Jeden stařec byl dotázán, jak se nemá horlivý mnich pohoršit, když vidí, že se někteří bratři vracejí do světa. Řekl: „Musí pozorovat psy, kteří štvou zajíce. Jak ten z nich, který zajíce uvidí, ho usilovně pronásleduje, avšak ostatní vidí jen toho pronásledujícího psa a chvíli za ním běží, ale nakonec se vrátí zpátky, a pak už zajíce šve jen ten pes, který ho prve uviděl. A šve ho, dokud ho nechytí; a od jeho

záměru ho neodradí ani křoviska a ostny, ale běží třeba i středem trní a často se i odře. Tak i člověk, který hledá Krista Pána, sleduje bez přestání kříž a překoná všechna pohoršení, která ho potkají, dokud nedostihne ukřižovaného.“

Kapitola VII, ve které je toto apoftegma zařazeno,¹ je nadepsána: „Různá vyprávění, která nás povzbudí k vytrvalosti a ke statečnosti“. Jenže u mne toto apoftegma mělo vždy právě opačný účinek! Uvrhovalo mne do malomyslnosti. Pochyboval jsem: nezačínám snad ve svém běhu polevovat? A opravdu běžím proto, že jsem „viděl“? Je má konverze a má zkušenost s Kristem dostatečná? Stačí k tomu, abych mu dokázal zůstat trvale věrný? Pokud dostatečná není, má to – podle tohoto výroku onoho starce – osudové důsledky. Dříve nebo později (je to jen otázka času) i já cesty za Kristem zanechám, protože jsem jej vlastně pořádně nezahlédl a protože jsem vystartoval jen proto, že ti druzí kolem mne za ním běželi. Není mi pomoci...

Znovu a znovu mne ten příběh trápil. A pak mi došlo, že ho mohu chápat ještě jinak: i ten pes, který se rozběhl jen proto, že utíkali druzí, může v některé chvíli – až během honu, tedy dodatečně! – zahlédnout zajíce, po jehož stopě se všichni ženou. Nikdy není pozdě, nikdy to není ztraceno!

Jaké poučení z toho plyne? Není důvod k zoufalství. I když mám o intenzitě své zkušenosti s Kristem a o počátku své konverze pochybnosti, je důležité držet se ostatních a horlivě pelášit s nimi. Oni mi pomohou držet správný směr a po nějakou dobu v běhu vytrvat. Ba dokonce je dobře být v jejich houfu co možná vpředu, abych viděl před nás. To znamená: prostě poctivě dělat to, co k cestě za Ježíšem patří, i když mne trápí myšlenky, že to v mém případě nemá pořádnou jiskru či šťávu. Tak nejlíp vytvořím šanci, abych toho, za kterým se ženeme, přeci jen spatřil! Byť až tehdy, když už nějaký čas běžím. I já ho – co na tom, že opožděně? – zahlédnu a od té doby se můj běh za ním promění. Stanu se totiž tím, který viděl, a proto – jak říkal ten stařec – už nepoleví.

¹ Apofthegmata: výroky a příběhy pouštních otců I, Praha 2000, VII,42, str. 121.